

Somlai Péter

**Szakmai zárójelentés a
K 81285 nyilvántartási számú „Öt nemzedék. Társadalomtörténet,
mikro-világ és szociológia” című,
OTKA által támogatott kutatásról.**

Kutatásunkat 2010-2013 között folytattuk. Célunk az volt, hogy a szocializáció és az életformák hosszabb távú változásait ismerjük meg a huszadik század különböző korszakaiban élt magyarországi ifjúsági nemzedékek összehasonlító elemzésével. Szociológiai és szociálpszichológiai elemzések mellett a társadalomtörténet szempontjait és újabb módszereit felhasználva folytattuk vizsgálatainkat.

Miért tartottuk fontosnak történeti nemzedékek vizsgálatát? A **nemzedéki probléma** valamikor a modern szociológia legkedveltebb témái közé tartozott. A közvélemény fókuszába főként 1968 diáklázadásai és feszültségei nyomán kerültek a nemzedéki konfliktusok. A politikai lázadások és mozgalmak, főként pedig a széles körű „ellenkultúra” terjedése világított rá arra, mennyire jelentős szerepük van a nemzedékeknek a társadalom makrostruktúrájában és annak változásaiban.

A „Nagy Generáció” mozgalmi azonban lecsillapodtak, tagjai beilleszkedtek a többségi társadalomba, ellenkultúrájuk a tömegkultúra része lett s egy idő múlva az ellentétek helyett új jelenségekre és változásokra lettek figyelmesek a társadalomkutatók.

Az 1980-as évektől erős differenciálódás, tematikai és intézményi átrendeződés kezdődött a szociológiában. Tárgyunk szempontjából a következő fontos fejlemények történtek:

- csökkent az érdeklődés a **nemzedékek** problémája, a nemzedékváltás és a konfliktusok témája iránt, viszont

- fokozott figyelem irányul az **életutak, illetve életszakaszok** változásaira, társadalomtörténeti és szociológiai kérdéseire, s eközben

- mindinkább differenciálódott az egész kutatási terület: előtérbe került az életút szakaszainak, tehát egyes korcsoportoknak - főként a **gyerekeknek**, az **ifjúságnak** és az **időseknek** - önálló, más tudományterületektől függetlenített kutatása.

E differenciálódás közepette azonban háttérbe került az a kérdés, hogy miként alakult a nemzedékek egymást követő szocializációja és életformája. Ennek vizsgálatára pályáztunk. Szándékunk az volt - hogy empirikus kutatások és elméleti elemzések elvégzésével - élesebben világítsuk meg a fiatalkori szocializáció történeti alakulását a huszadik századi Magyarországon.

Tervünknek megfelelően használtuk fel kutatásainkhoz ifjúsági nemzedékek magyarországi történetének forrásait: személyes és nyilvános forrásokat (naplókat, önéletrajzokat, leveleket, valamint vizuális dokumentumokat, tehát fényképeket, filmeket, rádió- és tv-műsorokat). Emellett összegyűjtöttük a kérdéskör szakirodalmi bibliográfiáját és elemeztünk olyan munkákat, amelyek a nemzedéki szocializáció, életstílus magyarországi társadalom- és művelődéstörténetéről,

illetve a nemzedékek változásainak különféle területeiről szólnak.

Munkánk menetét – különösen az első időszakban – akadályozták finanszírozási nehézségek, de összességében munkatervünknek megfelelően tudtunk haladni. Sikerült még 2010-ben befejeznünk a szakirodalmi bibliográfia összeállítását, elkezdjük adatbázisunk felállítását (a szakértői konzultációk és interjúk szövegeiből, a különféle dokumentumokból, az általunk összegyűjtött hang- és képanyagokból). Ez a munka folytatódott a következő két évben és kiegészült történeti és jelenkori elemzésekkel, illetve a nemzedékekről szóló elméletek feldolgozásával. Ekkor már ismertettük eredményeinket publikációkban, illetve több hazai és nemzetközi szakmai konferencián, így például a Nemzetközi Szociológiai Társaság Családkutatási Központjának (CFR) szemináriumán. Ugyancsak kapcsolódott kutatómunkánkhoz egy speciális kollégium, amit „Családtörténet nemzedékeken át” címmel az ELTE Társadalomtudományi Karán tartottunk 2010-2012 között.

2013-ban összefoglaló munkákat végeztünk és további publikációkat készítettünk. Megjegyezzük, hogy idén, 2014-ben fog megjelenni a kutatást összegező elemzéseink közül kettő: a **„Nemzedékektől életszakaszokig. (Történeti vizsgálódás eltolódó szociológiai témákról és szempontokról)** című, amiben azt vizsgáljuk, hogyan változott a 20. században a történeti nemzedékek társadalomtudományi szemlélete, illetve a **„Fiatalok történelmi nemzedékei: 1968, 1989, 2010”**, amiben e nemzedékek életfeltételeit és szocializációját mutattuk be.

A kutatásokat munkatársaimmal és tanítványaimmal folytattam. Kiemelném közülük Aczél Ágnest, aki interjúk készítésével és az adatbázis rendezésével, Horváth Bencét, aki dokumentumok gyűjtésével, rögzítésével és elemzésével, Bognár Virágot, aki demográfiai és szociológiai vizsgálatokkal, illetve Kis Annát, aki fotók gyűjtésével és fotótörténeti elemzésekkel járult hozzá kutatásunkhoz.

Kutatásaink eredményeit a következőkben összesítem:

- a fiatalok nemzedékének jelenkori sajátosságai (a tanulás és a kereső munka világának változásai, családi helyzetük, párkapcsolataik és társas viszonyaik átalakulása, a „poszt-adoleszcensek” életvitele, stb.) új fényt vetnek a korábbi ifjúsági nemzedékek életformájára és szocializációs mintázataira; elemzéseink során több történeti és jelenkori példán keresztül sikerült kimutatnunk e mintázatok sajátosságainak, továbbéléseinek és megváltozásának jelentőségét;

- elemzéseink nyomán valószínűsíthetően tudjuk, hogy a korábbi nemzedékek számára a jövő **előreláthatóbb** volt. Az ipari társadalmakban a pályaválasztás és párválasztás döntéseit nehezebben lehetett vagy egyáltalán nem lehetett helyesbíteni. A kiszámíthatóság nagyobb kötöttséget jelentett és nagyobb biztonságot adott. A jelenkori társadalmakban az „élethosszig tartó tanulás” követelménye, illetve az átalakult munkaerőpiac megrendítette a szakmai identitásokat; a magánéleti kapcsolatok szabályozása is szélesíti a helyesbítés lehetőségeinek körét; ennek következtében a fiatalok szocializációjában nem a végleges, hanem a korrigálható helyzetek dominálnak;

- vizsgálataink megerősítették annak a családszociológiai álláspontnak érvényességét, hogy a családi és nem-családi **életformák fokozott pluralizációja** zajlik a magyar társadalomban; véleményünk szerint ez alátámasztotta a „második demográfiai átmenet” elméletének használhatóságát és jelentőségét a jelenkori Magyarország társadalmi problémáinak értelmezésében;

- a nemzedéki probléma és a nemzedéki konfliktusok szociológiájának érdekes tudománytörténeti összefüggései vannak. Hans **Jaeger** - inkább demográfiai szempontú - **„pulzálás”** („pulse-rate”)- hipotézise szerint a mindig újabb születési korcsoportok vagy kohorszok megjelenéséből lehet következtetni a változás és megújulás szükségszerűségére. Ezzel szemben fogalmazta meg 1928-ban Karl **Mannheim** „A nemzedékek problémája” című tanulmányát, amiben a történelmet, nem pedig az élettani folyamatokat tekintette a nemzedéki probléma forrásának. Az ő - sokkal inkább szociológiai és szociálpszichológiai szempontú - **„lenyomat”**-hipotézise szerint a nemzedéki tudat közös sorson, eseményeken, élményeken alapul. Hosszú ideig ez a szempont uralta a nemzedéki kérdések szociológiai vizsgálatát. A korábbi időszakokhoz képest újabban azonban sokkal többfajta tudományos érdeklődést, többféle kutatási szempontot, interdiszciplináris elméletet és módszert találtunk.

A továbbiakban röviden összefoglalom, hogy mit tartok kutatásaink fontosabb **hiányosságainak** és hol tartok szükségesnek további kutatásokat a jövőben:

- célunk volt, hogy - makro- és mikrotörténelmi elemzések tapasztalataival - tipizáljuk a nemzedékeken áthúzódó szocializációs mintázatokat. Ez a célt nem értük el. Továbbra sem sikerült elméletileg igényesen megszerezni a szocializáció történeti folyamatát. Változatlanul nem tudjuk, hogy **vannak-e általánosabb szabályszerűségei - s ha igen, milyenek - a szocializáció történeti alakulásának.** Nem tudjuk, hogy milyen állandó és milyen változó tényezők szabják meg a gyerekkori, az ifjú-, felnőtt- és öregkori szocializáció mintázatait;

- vizsgálódásainkon keresztül élesebben látjuk az **ifjúkor** magyarországi történetének egy-egy korszakát. De továbbra sem világos, hogy vannak-e általánosabb érvényű összefüggések egyfelől a nemzedékek váltakozása, másfelől a politikai, gazdasági és kulturális korszakhatárok között;

- nem sikerült világosan exponálni a kutatásban felmerült **módszertani problémákat.** Végeztünk makro- és mikroszintű elemzéseket, foglalkoztunk például a magyar társadalom szerkezetének, illetve egyes családok és személyek életútjának változásaival. Az esettanulmányainkban szereplő egyének, családok, közösségek és intézmények hátterét értelmezve minduntalan utaltunk nemzeti, sőt, nemzetközi történelmi összefüggésekre. De nem tudtuk megnyugtató módon kifejteni azt, hogy milyen általános érvényű módszertani nehézségek adódnak a közösségi és személyes szférák, a társas és társadalmi viszonyok együttes vizsgálatait nyomán.

Közel négy évig tartó pályázati időszakunk befejeződött. Változatlanul fontosnak tartjuk azt, hogy a szociológia és társtudományai alaposabb ismereteket közöljenek a nemzedéki szocializáció történeti változásairól. Ezért úgy látjuk, hogy további kutatásokra lesz szükség ebben a témakörben. Együttal

bízunk abban, hogy publikációink érvényes szempontokkal
szolgálnak és alkalmas kiindulási pontot jelentenek a majdani
kutatók számára.